

Posta István
Pető Györgyi

Sokszínű
ÍRODALOM
6

Mozaik Kiadó – Szeged, 2013

A múltból számos emlék maradt ránk. Az embereket mindig is érdekelte, hogyan éltek az őseik. Egy-egy helyhez, sziklához, forráshoz vagy építményhez gyakran kötöttek elődeikről szóló történeteket. Magyarország északi és keleti részén többfelé látható egy régi árok maradványa. Létrejöttére mesés magyarázatok születtek az idők folyamán. Most ezek egyikével ismerkedhetek meg.

- Szerintetek hogyan keletkezhetett az árok? Milyen célt szolgálhatott? Vitassátok meg!

CSÖRSZ ÉS DÉLIBÁB

[...] Lehullott az égről a hunok csillaga. Longobárdok vetettek szemet Túl a Dunára¹. Megtetszett szakállas Rád királynak Buda fallal kerített városa, a vaddal teli erdőség, a zúgó Duna. Marcona longobárdjaival² elfoglalta hát Túl a Dunát.

[...] Szakállas Rád szemet vetett a virágos tiszai lapályra³:

– Mint a két félalma, úgy tartozik egymáshoz az alföldi róna és Túl a Duna, ha addig élek is, a két felet egyberagasztom.

Azért nem tehette ezt meg tüstént, mert a halas Tisza partján bátor nép ütötte fel tanyáját. A pusztá fiai, szilaj avarok özönlöttek el a kövér tiszai réteket. Messze Napkeletről robogtak a Tiszáig, Attila király örökéig. Mokány⁴ lovaik robaja felverte az alföldi erdők csendjét. Harci kurjantásuk elől riadozva bújt a sűrű nádba a réti farkas. Királyuk, nyílvető Csörsz, szilajon száguldozott paripáján, s amerre járt, félelem szállt a szívekbe, s a tiszai rónán lakó népek őt fogadták el uruknak.

Szakállas Rád megirigyelte Csörsz király hatalmát, s egy szép napon megüzente szomszédjának: készüljön, szedje fel sátorfáját. Amikorra a fiatal holdkifli cipóvá gömbölyödik⁵, népével eltakarodjék, mert ha nem, seregek élén robot a Tiszáig, s maga kergeti el.

Nem sok idő múlva longobárd harci ménék nyihogását visszhangozták a dunai erdők. De a délibábos rónák is visszaverték az avar paripák horkantásait, mert Csörsz király is nyeregbe szállt, és felültette jó katonáit.

Farkasszemet nézett a Duna partján a longobárd és a vitéz avar. Szemtől szemben állt szakállas Rád s nyílvető Csörsz király.

A longobárd király akkor követeket küldött nyílvető Csörsz királyhoz, békét ajánlott, és szíves szóval meghívta szomszédját királyi palotájába. Ott békejobbot nyújtott neki, s miután Csörsz elfogadta a felé nyújtott jobbot, megfogadták, hogy egymás földjét haddal soha nem háborítják, egymásról rosszat nem mondanak: ha úgy hozza a sor, segítik is egymást, s ha kell – testvérhez úgy illik – együtt indulnak zsákmányszerző csatába.

A longobárd s vitéz avar csatáról csatára szállt. Vitézeik temérdek zsákmányt raboltak, maguk előtt hajtották gazdag földek sokezres csordáit, arany s ezüst alatt nyikorogtak bordás szekereik. Egy szép napon is az osztók két halomba rakták a zsákmányt, s Rád király a sok szép holmi felét felkínálta:

– Vedd ki osztályrészedet. Érdemed szerint jut neked is! Vitézül küzdötél. E szép zsákmányt vedd díjul magadhoz. – Nyílvető Csörsz király azonban nemet intett. Szembefordult a longobárd királlyal.

– Legyen csak tiéd a zsákmány! Te vitézebb voltál, becüllek hát, s tiszteltem kardodat! Én más kérek osztályrészü!

¹ Túl a Duna • a Dunántúl

² longobárd • germán nép, nevük mai szóhasználat szerint langobárd

³ tiszai lapály • itt: az Alföld

⁴ mokány • kis termetű, zömök

⁵ amikorra a fiatal holdkifli cipóvá gömbölyödik • újholdtól teliholdig, azaz körülbelül két hét alatt

Tudod-e?

Az avarok honosították meg az ázsiai találmányt, a kengyelt Európában valamikor a 4. század környékén. A kengyel segítségével a lovas könnyebben megtudja magát tartani a lovon, és akár menet közben is képes nyilazni.

Rád meghorkantotta a lovát, megsimította szakállát, s kíváncsian pillantott az avar királyra.

- Ugyan mi mást adhatnék én tenéked?
- Könnyen kitalálhatnád, de várj csak, majd segítek. Találd ki, hogy mit kérek, *víz övezi, erdő fedezi, senki nem látja, nem is ismeri!* Ezt kérem tőled.
- Amit nem lát senki, az nem ér semmit. Amiről nem hallunk, az nem ér többet, mint egy hajítófát. Mit ér az ilyen?
- Én mégis ezt kérem tőled!
- Mi légyen az? Előre megígérem, hogy megkapod!
- A lányod, Délibáb! – felelte nevetve Csörsz, mert még akkor beleszeretett, amikor először találkoztak Rád palotájában. – *Víz övezi, erdő fedezi, senki nem látta, nem is ismeri!*

Elkomorodott hirtelen Rád király arca, olyan fehér lett, mint a frissen őrölt liszt a malomban. Valóban elzárta eddig az emberek elől a lánykát. Ez igaz. De azért magában így forrt:

- Lányomat, lovaspásztor, nem neked neveltem! Kincses nyugati királynak adom én feleségül! Ha addig élek, se lesz a tiéd!

De azért nyájas hangon szólott:

- Szavamat nem másítom meg! Neked adom lányomat. Igazad van: *víz övezi, erdő fedezi, senki nem látja, senki nem ismeri.* Legyen hát a tiéd. Csak egy kérés van! Olyan menyegzőt tartass, hogy beszéljenek róla a királyok s fejedelmek!
- Királyi menyegzőt tartunk! – bólintott Csörsz király.

Rád azonban feltartotta kezét.

- Azt akarom, hogy mátkáért vízen gyere. Könnyű hajón jöjj a halas Tiszától a zúgó Dunáig! Azon vidd Délibábot aranyos sátorpalotádba!

- De hiszen nem vezet a Tiszától a Dunáig vízi út! – felelte meglepetten Csörsz.
- Megmondtam! Vízen gyere, akkor odaadom! – Azzal Rád sarkantyúba vette paripáját, s a meglepett szomszédnak hátat fordított.

Csőrsz király, ahogy hazaért, avarjait a Tisza-partra szólította. Mély árok ásásába kezdtek, hogy a Tisza vizét elvezessék a zúgó Dunáig, s azon hozhassa sátrába Csörsz király a mátkáját. Túrták, bontották a földet. Fegyverkovács, íjász, pásztor, posztóverő⁶ hajnaltól vakulásig ásta az árkot, túrta a domboldalt, egyengette a partokat. Értettek a földműkhöz az avarok, cudarul értettek! Félelmes váraikat földből emelték, az avargyűrűk⁷ egész sora tekintett büszkén az Alföld lapályaira. Ástak hát szakadatlan!

9.1. kép • Langobárd pénzérme. Nézz utána, honnan eredeztetik a langobárd nép nevét!

6 posztóverő • régi mesterség; a gyapjúszövetet (posztót) nyomkodással, ütögetéssel addig tömörítették, amíg vízhatlanná vált; így készült pl. a nemez

7 avargyűrű • a kör alakú avar földvárak elnevezése

9.2. kép • Csörsz árkának egy újjáépített szakasza. Csörsz árka valójában egy ókorban épült sáncrendszer volt, amely a Duna-kanyartól az Alföldön át az Al-Dunáig húzódott

Tudod-e?

Csörsz árkat nevezik még Avarároknak, Ördögároknak, Ördögszántásnak is. Maradványai még a 19. században is jól láthatóak voltak. Ma már csak rövid szakaszai ismerhetők fel.

⁸ *orozva* • orvul, váratlanul

Nem sok idő múlva Délibáb arcát finom pír színezte, mert palotája tornácáról látta az árkot, mely csak mélyült, nyúlt, és sietett feléje.

Aznap délután, hogy az árok már-már elérte a Dunát, hatalmas fürgeteg zúdult le az északi sziklás hegyekből. A fürgeteg vágatva tartott a Tiszának. Orozva⁸ kélt, és olyan hirtelen volt, s olyan rettenetes, úgy vágatott, mint hegyről lezúduló szikla. Csörsz szembeszegült a viharral, mely bömbölt, fákat csavart ki tövestül, s mint könnyű pálcikát, úgy hajigálta fel és le az embereket. A király mokány paripája horkanva ágaskodott a frissen felhányt parton. Odaugratott, ahol őrjöngve tombolt a vészes szörnyeteg. Egy vészes pillanatban villám tüze lobbant, mennykő suhogott, s a partról lesodorta a királyt. Csörsz lovastul a mélybe zuhant, és az árokban lelte halálát.

Régen történt ez, nagyon régen. Azóta eltűntek Túl a Dunáról a longobárdok, nádasok rejtekeibe húzódtak be az avarok. Nyaranta királyi kedvesét kutatva, csak Délibáb keresi fel a félbe maradt árkot.

(Komjáthy István feldolgozása)

1. Meséld el néhány mondatban Csörsz történetét!
2. Mi a célja Rád királynak? Mi akadályozza ennek elérésében?
3. Milyen tulajdonságok jellemzik az egyes szereplőket?
4. Mit gondol és hogyan cselekszik Rád Csörsz kérése után? Mi jelzi érzelmeit?
5. Mit fejezhet ki Délibáb arcszíne („arcát finom pír színezte”)?
6. Szerinted miért akadályozta meg a természet Csörsz tervének megvalósulását?

A mondák

Tudod-e?

A monda szó a 19. században keletkezett. Vagy a mendemonda szóból, vagy a monda-monda szóismétlésből alkották a nyelvújítók.

Csörsz árkanak története monda. **A monda a népköltészet** prózai vagy verses **elbeszélő műfaja**. **A mondák** világa hasonlóan érdekes, mint a mítoszoké vagy a meséké. Ugyanúgy **magyarázatul szolgálnak az embereket körülvevő világra vagy történelmi múltjukra**.

A mondák azonban közelebb állnak a valósághoz. Erősebben **kötődnek valószínű történelmi szereplőkhöz, eseményekhez vagy helyszínekhez**. Kifejezik egy-egy nép saját történelméhez és nevezetes elődeihez fűződő viszonyát.

10.1. kép • Ilyen lehetett az avarok viselete. Elevenítsd fel, mit tanultál róluk történelemórán!

10.2. kép • Hajók a Szezi-csatornán. Nézd meg a térképen, mely tengereket köti össze a csatorna!

A monda történelmi alapjai

A fiatal szerelmespár szerencsétlen sorsa Rád király lehetetlen feltétele miatt következik be. Csörsz életét veszti, Délibáb pedig örökre boldogtalanná válik szerelme halála miatt. A nagy munka félbe marad, értelmetlenné válik.

A *Csörsz és Délibáb* című **monda szereplői** (Csörsz, Rád király, Délibáb) **a valóságban nem léteztek. Néhány valóságos adat azonban mégis található benne.** Az avarok és a langobárdok valóban itt éltek a Kárpát-medencében. Hazánk területén még ma is megtalálható egy ókori árok maradványa, ez azonban egykor egy védelmi rendszer része volt, nem pedig hajózható csatornának épült. **A kézi erővel készült építmény tehát valóságos, de a későbbi korokban hozzáköltött történet és annak szereplői kitaláltak, fiktívek. Így keveredik egymással a mondában a valóság és a fikció.**

A helyi és a természeti mondák

Csörsz mondájának egyes változataiban ma is létező települések is szerepelnek (pl. Ároktő). **A helyi mondák** elsősorban az ott lakók számára fontosak. **Földrajzi neveket,** így például helységneveket, **vagy azokhoz kötődő jelenségeket magyaráznak.**

Egy település környezetében bármilyen természeti képződményhez kitalálhattak történeteket, melyek a keletkezésüket mesélik el. **Egy hegy, árok, tó vagy barlang létrejötte** a képzelet színes üvegén keresztül **jelenik meg a természeti mondákban.** A fenti történet a királylány nevével a délibáb természeti jelenségére is mesés magyarázattal szolgál.

11.1. kép • Tihanyi kecskeköröm. Valójában az egykori Pannon-tengerben élő kagyló megkövedett maradványa. Nézz utána a kecskekörömök mondájának! Milyen típusú monda ez?

1. Melyik korábban tanult műfaj egyik jellemzője a teljesíthetetlen feladat?
2. Miben hasonlítanak vagy térnek el a monda és az előbbi műfaj szereplői, helyszínei?
3. Csoportosan vagy párokban dolgozzatok! Meséjétek el az építés történetét Rád, Délibáb, Csörsz, illetve egy munkás alakját magatokra öltve! Adjatok új címet a történeteknek! Játsszátok is el!
4. „Mi történt volna, ha...” Keressetek olyan fordulópontokat a történetben, amikor ti más irányba vittétek volna el a cselekményt! Az árok készítése azonban maradjon meg!
5. Nézz utána, honnan származik a településed neve!

A Ferenc-csatorna

A mondabeli Csörsz vállalkozása nem járt sikerrel, nem sikerült megépítenie a Duna és a Tisza közötti árkot. A terv azonban később megvalósult: 1802-ben átadták a két folyót összekötő csatornát. Nevét az akkori uralkodóról, I. Ferenc királyról kapta.

A munkálatok 10 évig tartottak. Az építésbe rabokat és katonákat is bevontak. A csatorna létrejötte számos előnnyel járt: hatalmas mocsaras, lápos terület vált megművelhetővé, lehetővé tette a szárazabb vidékek öntözését, és vízi útvonalként nagy szerepet játszott a közlekedésben is. A csatorna eredeti hossza több mint 100 km, szélessége 20 méter, mélysége pedig 2 méter volt. Később többször átépítették, újabb részekkel bővítették.

11.2. kép • A Ferenc-csatorna egyik zsilipkapuja. Nézz utána, hol húzódik a csatorna, majd keresd meg a földrajzi atlaszodban!

A történelem háborúk, csaták története is, melyek során mindig akadt egy-egy rendkívüli képességű vagy bátorságú katona, aki kiemelkedett a többiek közül. Ezeknek a vitézeknek az emléke sokáig fennmaradt. Így Csanádé is, aki Szent István korában élt. Róla szól a következő történet.

- *Milyen más, hőskről szóló történetekkel találkozottok már? Melyik tetszett a legjobban, és miért? Vitassátok meg!*

CSANÁD

Tudod-e?

Régen a só volt az egyik legfontosabb ásványkincs.

Hazánkban már az államalapítástól kezdve jelentős volt a sóbányászat.

A sót az erdélyi bányákból a Maroson úsztatták le Szegedig, itt volt a só elosztóhelye, a királyi sóhivatal.

Ezt a sót ma is használjuk – az elintézhetségtelen hivatali ügyekre vonatkozóan.

¹ *fondorkodás* • alattomos, ravasz áskálódás

István király uralkodása alatt történt, hogy Ajtony vezér nagy várat építtetett a Maros folyó partján, és ezt elnevezte Marosvárnak. Ebben a várban élt hatalmas udvarával: hét feleséget tartott, mert a keresztény vallásban még nem volt tökéletes.

Ajtony vezér elnyomta a nemeseket, és zsarnokoskodott fölöttük, István király hatalmát pedig rút szavakkal becsmérelte, nyíltan ócsárolta. Nem érte be a jogos jövedelemmel, hanem a Maros folyó kikötőiben őrséget állított, és megvámolta a sószállító hajókat.

Sok vitéz, sok derék katona élt Ajtony vezér udvarában, de ezek közül is kitűnt vitézségével Csanád, akinek nem volt párja a seregben.

Amikor Ajtony látta Csanád vitézségét, parancsnokká tette, és gyakran megjutalmazta. Ezért aztán az udvariak fondorkodni¹ kezdtek Csanád ellen. Addig fondorkodtak, addig vádaskodtak, míg Ajtony elhatározta, hogy Csanádot alkalmas időben megöleti. De egyszer vigyázatlan volt, elárulta magát, és Csanád elmenekült Marosvárból.

Egyenesen István király udvarába tartott, s ott a királynak elmondta, hogy mi járban van.

A király pedig kinyomozta Ajtony titkait, és amikor meggyőződött róla, hogy Csanád nem csalfa szándékkal menekült hozzá, akkor megtérítette és megkeresztelte.

20.1. kép •

Árpád-kori földvár rekonstrukciója. Ilyen lehetett Marosvár, Ajtony vezér vára is. Feltételezések szerint Nagycsanád (Cenad) település helyén állt, amely ma Románia területén található. Keresd meg a földrajzi atlaszodban (a Dél-Alföldet ábrázoló térképen)!

Ezután Csanád híven szolgált a királyt, és sok csatában kitűnt vitézségével.

Amikor ennek ideje eljött, a király összehívta a főembereket, és így szólt hozzájuk:

– Készüljünk fel az én ellenségem, Ajtony ellen, és foglaljuk el a földjét harccal és csatával.

Amíg a király ezeket mondta, erősen figyelte Csanádot. De Csanád arcán csak azt láthatta, hogy a vitéz erősen örül a hadjáratnak.

Ezután a király így folytatta a szót:

– Válasszatok magatok közül egy vitézt, és az legyen a vezérek!

A főemberek pedig közös akarattal ezt mondták:

– Ugyan kit találnánk különbet Csanádnál?

A király helybenhagyta a választást.

Csanád pedig azt mondta a főembereknek:

– Új keresztény vagyok, újonnan kereszteltek, új csatát akarok megvívni.

Induljunk hát, és győzzük le a király ellenségét!

Ez a beszéd mindenkinek tetszett.

Ezután Csanád seregével a várból kivonult, és átkelt a Tiszán. Ott már várta Ajtony katonasága.

Mindjárt egymásba roppant a két sereg, hullottak a vitézek innen is, onnan is. Amikor már sok vitéz elesett, Csanád serege hátrálni kezdett, aztán egészen megfutamodott, és Szőregig meg sem állott.

Késő este Csanád vezér tábort ütött: egy domb mellett táborozott. Ezt a dombot később Oroszlánosnak nevezte el. Az elnevezésnek pedig érdekes története van.

Csanád vezér holtfáradtan tért álomra, de elalvás előtt ájtatosan imádkozott. Imájával Szent György vértanúhoz² fordult, tőle kért segítséget. Azt is megfogadta, hogy ha győzelmet arat, akkor azon a helyen, ahol imádkozott, templomot épít Szent György vértanú tiszteletére.

Nemsokára álomba merült a vezér, s hát álmában egy oroszlán jelent meg előtte, és odaállott melléje. Azt mondta neki az oroszlán:

– Ember! Miért alszol? Kelj föl hamar, fújd meg a kürtöt, kezdj új harcot, és ellenségedet legyőzd!

Az álmokép elszállott, Csanád vezér felébredt, és úgy érezte, hogy két ember ereje szállta meg. Megértette, hogy Szent György vértanú látogatta meg oroszlán képében, ezért mindjárt hozzáfogott a terv végrehajtásához.

Csanád vezér a kürtöket megfúvatta, a király seregét csatára indította, és maga elöl vágatott, hogy Ajtonyt és katonáit elpusztítsa.

Ajtony serege Nagyósz mezején táborozott. Senki sem gondolt éjszakai támadásra, ezért nagy volt a táborban a riadalom.

Maga Ajtony vezér futásnak eredt. Sebesen vágatott paripáján, de Csanád vezér nyomába szegődött, és kardjával levágta.

Amikor a vitézek megtudták, hogy Csanád levágta Ajtony vezért, nagyon felbátorodtak, és még keményebben aprították az ellenséget.

² **vértanú** • olyan ember, aki hitéért vagy egy eszméért az életét áldozza

21.1. kép • Szent István szobra. Mít jelképeznek a király kezében látható tárgyak?

22.1. kép •

Gyula elfogása a *Képes Krónikában*. István királynak Ajtony mellett másokkal is meg kellett küzdenie a hatalomért. Gyula Erdély ura és István nagybátyja volt (nem azonos a mondában szereplő Gyulával). Nem ismerte el István hatalmát, így a király trónra lépése után néhány évvel haddal vonult ellene és elfogta, majd száműzte

Abban a csatában Csanád és vitézei nagy zsákmányt szereztek. Amikor hajnalodott, a holttesteket összeszedték, bevitték Marosvárra, s ott valamennyit tisztességgel eltemették.

Amikor a csata hírért meghallotta, István király nagy örömmel örvendezett. Szívesen köszöntötte Csanád vezért, de főképpen Gyula vitézt dicsérte, mert ő vitte el az udvarba Ajtony vezér fejét.

Csanád vezér pedig odafordult Gyula vitézhez, és azt kérdezte tőle:

– Ha Ajtony fejét elhozta, a nyelvét ugyan miért hagyta el?

A király ekkor kinyitotta Ajtony száját, és megkérdezte:

– Megvan-e a nyelv?

– Nincsen, király atyám.

– Persze, hogy nincsen, mert én már előbb kivágtam – mondta Csanád vitéz, azzal felmutatta a nyelvet, amit már előbb a tarsolyába tett.

A király Gyula vitézt az udvartól kivetette³, aztán Csanádhoz fordult, erősen dicsérte, és azt mondta neki:

– A mai naptól fogva ezt a várost nem hívják többé Marosvárnak, hanem nevezik Csanádnak. De még ezt az egész tartományt is a te nevedről fogják nevezni. Te leszel a tartomány ura és birtokosa, amiért az ellenségemet megölted.

(Lengyel Dénes feldolgozása)

³ kivetette •
itt: elűzte

1. Foglald össze röviden, miről szól a történet!
2. Mi volt az oka, hogy Csanád átállt Istvánhoz?
3. Milyen jellemvonásai miatt figyelt fel a király Csanádra?
4. Miért küldött hadat István Ajtony ellen?
5. Hogyan próbált meggyőződni István arról, hogy Csanádban megbízhat?
6. Milyen nevet adott Csanád a dombnak, amely mellett tábort ütöttek? Miért éppen így nevezte el?
7. Hogyan bizonyította be Csanád a királynak, hogy nem Gyula vitéz ölte meg Ajtonyt?
8. Csanád többször is példát mutat becsületességéből. Hogyan?

A történelmi monda

A monda szereplői a történelem név szerint is ismert, fontos alakjai. István király és Ajtony harca is, mely **a mű legfontosabb eleme**, valós **történelmi esemény**. Az országot egyesítő I. (Szent) Istvánnak szüksége volt megbízható, hozzá hű emberekre. Csanád is ilyen hős volt.

A mondák a történelemtudomány számára is fontosak. Ha a történetekből elvesszük a mesés elemeket, akkor gyakran történelmi eseményekhez kapcsolódó ismereteket kapunk. **Ez a történelmi mondákat jellemzi.**

Népmesei jellemzők

A történetben mesés elemek is megjelennek. Ilyen az álomkép vagy a mű végén szereplő, népmesékre jellemző fordulat. A legyőzött Ajtony fejét egy Gyula nevű vitéz viszi el Istvánhoz, ezért a király őt dicséri meg Csanád helyett. Csanádnak azonban sikerül bebizonyítania, hogy ő volt Ajtony legyőzője. István király végül a népmesék bölcs uralkodóihoz hasonlóan igazságot tesz.

1. Szóljon meg a király, Ajtony és Gyula vitéz! Mondják el véleményüket Csanádról! Mi lehet a véleménykülönbség oka? Vitassátok meg!
2. Párban dolgozva készítsetek két beszámolót a csatáról! Az egyik lexikonba való szócikk legyen, a másik pedig olyan, amely egy történelmi tévéműsorban hangozhatna el! Milyen különbségekre kell figyelnetek munka közben?
3. Csanád történetében található még egy másik monda is! Miről szól ez? Milyen típusú mondának tekinthető?
4. Szerinted miért fontosak a történelmi mondák a történettudomány számára?
5. Alkossatok csoportokat, és játsszátok el a monda egyik általatok választott jelenetét!

Szent György-napi népszokások

Csanád a történet szerint Szent Györgyhez fordult segítségért, hozzá imádkozott. Szent György kultusza mindig erős volt Magyarországon. A néphagyomány áprilist Szent György havának hívta, és a szent napjához, április 24-hez számos népszokás is kötődött. Ezt a napot tartották a tavasz kezdetének, ekkor hajtották ki először az állatokat a legelőre.

Mivel úgy hitték, hogy Szent György napján a boszorkányok is járják a vidéket, számos rontásűző szokás is élt. Például füstön hajtották át az állatokat, hogy megóvják őket a gonosztól, fokhagymát tűztek a marhák szarvára, zöld ágakat helyeztek a kerítésre, a kapura.

Úgy tartották, hogy ezen a napon érdemes elásott kincsek után kutatni. A gyerekek torkát Szent György napja előtt fogott gyíkkal kengették meg, hogy megóvják őket a torokgyíktól. Számos vidéken hagyománya volt a harmatszedésnek is: egy ruhadarabot beáztattak a hajnali harmatba, majd belecsavarták a tejesedénybe. Ettől azt remélték, hogy bőséges lesz a tejhozam.

Szent György napjához számos közmondás is fűződött. „Szent György után kalapáccsal sem lehet visszaverni a fűvet” – tartja az egyik. Szerinted mire utalhat ez a közmondás? Fogalmazd meg saját szavaiddal!

23.1. kép • Szent György szobra. Nézz utána, hogy a szent életének melyik fontos eseményét örökíti meg az alkotás!

A csatákban dicsőséget szerzett vitézeké mellett fennmaradt az emléke azoknak a magyar katonáknak is, akik leleményességükkel segítették győzelemre a magyar seregeket. Az alábbi történet hőse, Zotmund egy váratlan hadicsellel fordította meg a harc kimenetelét.

- *Nézzetek utána, hogy környéketeiken élt-e olyan neves személyiség, akinek a nevéhez emlékezetes cselekedet fűződik!*

ZOTMUND

¹ a németek királya • III. Henrik német császár, aki többször megtámadta Magyarországot; az itt leírt hadjárat 1052-ben volt

² Péter • Orseolo Péter [orszeolo] magyar király, akit ellenfelei megvakítottak

Abban az időben a németek királya¹ nagy sereggel megszállás alá vette Pozsony várát. Az volt a szándéka, hogy megbosszulja a Péteren² esett igazságtalanságot, és a maga uralma alá hajtja Magyarországot. Sok hadigépezetet állított fel a vár megvívására, de nyolcheti megszállás alatt semmire sem jutott. A nevezett király hajón érkezett Pozsony várának ostromára. Ekkor a várbeli magyarok találtak egy, az úzás mesteriségében igen okos embert, a neve Zotmund. Az éj csendjében a császár hajóihoz küldték; a víz alatt jutott oda, megfürta mind a hajókat: hirtelen megteltek vízzel, és a németek ereje odaveszett. Megfélemlettek, erejük oda volt, hazatértek.

(Képes Krónika – Geréb László fordítása)

1. Miért fenyegette nagy veszély Magyarországot?
2. Hogyan próbálták bevenni a németek Pozsony várát?
3. Mit tettek a magyarok a hajóhad ellen?
4. Miért nagy jelentőségű Zotmund tette?
5. Mi történt a császár seregével?

24.1. kép • Jelenet a Képes Krónikából. Milyen eseményt mutat be a kép a történetből?

24.2. kép • Csonka János: *Bűvár Kund diadala*. Szerinted milyen viszonyban áll egymással a kép címe és a hangulata?

A hős bűvár

A magyar múlt mondavilága nem veszett el a hosszú évszázadok alatt, **a hagyomány megőrizte népünk történetének kiemelkedő eseményeit:** ilyen Zotmund hőstette is. Származásáról, életéről nincsenek adataink, de története a 14. században keletkezett történetírásban, a *Képes Krónikában* és a monda-hagyományban is fennmaradt.

Zotmund a hagyomány szerint **az Árpád-kor zűrzavaros időszakában élt** egyszerű köztivézként, **amikor a fiatal magyar államnak belülről a pogányok lázadásával és a külső, német támadásokkal is szembe kellett néznie.** Ebben a helyzetben szükség volt olyan emberekre, akik a hazájukért készek voltak harcolni, áldozatot hozni. **A hazaszeretet az oka Zotmund tettének is. Küzdelme emberfeletti,** hiszen rövid idő alatt kell a természet erőivel megküzdve tettét végrehajtania. Zotmund **példája is mutatja: a hétköznapi emberek is képesek hősi cselekedetre a hazájukért.**

Tudod-e?

A Zotmund név német-magyar eredetű, jelentése: erős, gyors, merész védő, védelmező, pártfogó. A főhős nevének más változata is ismert, Bűvár Kundként is előfordul.

1. *Valóságosnak vagy mesésnek érzed a történetet? Válaszodat indokold!*
2. *Mutassátok be Zotmundot! Képzeljétek magatokat egy katonatársa, illetve egy német katona helyébe! Beszéljétek a hősről!*
3. *Csoportokban dolgozva készítetek haditervet a veszélyes kalandhoz! Rajzoljatok térképet is!*
4. *Mi történhetett Zotmunddal a hajók elsüllyesztése után? Meséljétek el történetének folytatását!*
5. *Párokban dolgozva készítetek interjút Zotmunddal! A képzeletbeli beszélgetést jegyezzétek is le!*
6. *Miért lehet Zotmund példakép? Válaszodat indokold!*

A bűvárkodás története

A bűvárkodás nagyon régi időkre tekint vissza. Már az ókorból találunk feljegyzéseket bűvárokról, akik különböző célokért merültek víz alá. A merülések gyakran katonai célt szolgáltak. Nagy Sándor makedón király Türosz városának ostromakor a kikötőben elsüllyesztett akadályokat bűvárokkal távolította el. Az ókori kikötők körül elsüllyedt hajók kincseinek felkutatása is komoly üzletággá vált, hiszen nagy haszonnal kecsegtetett a bűvárok és megbízóik számára.

Kezdetben a bűvároknak a merülés során vissza kellett tartaniuk a lélegzetüket, ezért már gyermekkoruktól kezdve gyakorlattották őket, hogy minél hosszabb időt tudjanak eltölteni levegővétel nélkül. Voltak, akik üreges nádszálat használtak a lélegezéshez, de így csak a felszín alatt tudtak úszni. A 16. században feltalált bűvárharanggal viszont már nagyon mélyre is sikerült lemerülniük. Ez a harang formájú, alul nyitott eszköz súlya miatt lemerült, és alatta megmaradt a levegő. Az első bűvárruhát a 19. század közepén fejlesztették ki. Bár a ruhához tartozó sisakon már egy szelep biztosította a használt levegő távozását, azonban a friss levegő még mindig a felszínről került egy csövön keresztül a bűvárruhába. A könnyűbűvárkodást a sűrített levegőt tartalmazó palack és a megfelelő légzőkészülék megjelenése tette lehetővé.

A bűvárkodás, a tengerek mélyének megismerése mindig foglalkoztatta az embereket, és az írók fantáziáját is megmozgatta. Jules Verne [zsül vern] regényének Nemo kapitánya megépíti a Nautilust, és víz alatti várost teremt. Az írói fantázia szülte találmány valóság lett, hiszen a bűvárhajót, más szóval a tenger-alattjárót nem sokkal később valóban feltalálták.

25.1. kép • Könnyűbűvár merülés közben. Számodra vonzó dolog a bűvárkodás? Válaszodat indokold is meg!

Történetek Szent László királyról

Régen nem csak a bátor katonákat tartották nagyra az emberek. Hozzájuk hasonlóan tisztelték azokat is, akik tiszta, erkölcsös életükkel, lelki nemességükkel állítottak mások számára példát. Közülük sokakat szentté avattak. Számos különös, rendkívüli cselekedetet, csodát tulajdonítottak nekik. A szent királyokat egészen különleges embereknek tartották. Egyszerre voltak kiváló, nagy hatású uralkodók és mélyen hívő, vallásos emberek. Közéjük tartozott Szent László király is.

- *Milyen tulajdonságokkal rendelkezik a jó uralkodó? Vitassátok meg történelmi tanulmányaitok alapján!*

SZENT LÁSZLÓ KIRÁLY CSODATÉTELEI

Tudod-e?

A manna valójában egy sivatagi növény, melynek apró termése a gabona-szemekhez hasonlóan lisztes anyagot tartalmaz. Megőrölve kenyér készíthető belőle.

Szent László király uralkodása alatt történt, hogy az oroszok beütöttek Magyarországra, sok falut, sok várost feldúltak, aztán a sok zsákmánnyal hazaindultak.

A király mindjárt hadat kiáltott, nagy sereggel utánuk indult, de ahogy ment, vonult a sok katonával, minden elesége elfogyott. Olyan kietlen pusztaságon jártak, ahol még egy eleven lelket sem láthattak, nemhogy ennivalót kaphattak volna.

Amikor a szent király látta, hogy éheznek a katonák, egy szót sem szólott, hanem szép csendesen elvonult, térdre esett, úgy könyörgött az Úristenhez. Azt mondta:

– Én Uram teremtőm, amiképpen régen Izrael népét a pusztában mennyei kenyérrel¹ megelégtetted², akképpen a szegény keresztény népet se engedd éhen meghalni.

Amikor Szent László az imádság után felemelkedett, hát egy sereg szarvas, őz meg bivaly vonult szeme előtt a tábor felé.

Bezzeg elcsodálkoztak a katonák is, amikor a nagy sereg állat szelíden eljött közéjük. Mindjárt hálát adtak ezért az Úristennek, de a szent királynak is, aki miatt ezt az irgalmasságot³ érdemelték.

¹ *mennyei kenyér* • a manna, az égből lehulló isteni eledel a Bibliában

² *megelégtit* • itt: jóllakat

³ *irgalmasság* • itt: csodás segítség

26.1–4. kép • Jelenetek Szent László életéből. A képek közül melyik kapcsolódik a fenti történethez? Szerinted miért lehetett a király már életében is szeretett, tisztelt uralkodó? Nézz utána, milyen csodatételek kötődnek még Szent László nevéhez!

Máskor Jászó-Döbröd község mellett vonult a sereg, ott meg epezőtő szomjúság kínozza a katonákat. Akkor volt a szomjúságuk, hogy kínjukban kiáltozni kezdtek.

Ezt a kiáltozást meghallja a tatárok⁴ vezére is, és kérdi nagy gúnyosan László királytól:

- Hallod-e, király, ugyan miért bőgnek ennyire a katonáid?
- Mert veled akarnak megütközni – felelte Szent László király.

De mielőtt ütközetre került volna sor, a szent király Istenéhez fohászzkodott, hogy elepedt katonáit felüdíthesse.

Isten most is meghallgatta a könyörgést: íme, Szent László lova patkójának nyomán víz buggyant ki, bőséges forrás fakadt.

Ez a forrás a katonákat felüdítette, s azóta is virágzik, vize soha el nem fogy, se ki nem szárad. Ezt a forrást a nép ma is *Szent László kútjának* nevezi.

(Lengyel Dénes feldolgozása)

⁴ *tatárok* • a mongolok másik elnevezése; a középkorban többször is betörték Magyarországra

1. Miért kellett a magyaroknak hadba vonulniuk? Kik voltak az ellenfelek?
2. Mit jelent az a kifejezés, hogy „hadat kiált”? Magyarázd meg saját szavaiddal!
3. Milyen csodák segítették a magyar katonákat?
4. Hogyan tévesztette meg László a gúnyolódo tatár vezért?
5. Milyen erényeit ismerhetjük meg az uralkodónak?

A szentek

A magyar történelemben több szent is szerepel. Közéjük tartozik például Szent István, az első magyar király, az ő fia, Szent Imre, valamint Szent László, akiről a most olvasott legenda is szól.

A szentek olyan személyek, akikről kimondják, hogy példaértékű, tiszta életüket követően haláluk után a mennyországba kerültek az üdvözültek közé, és tiszteletüket a katolikus egyház előírja. A szentté avatás egy hosszú, bonyolult eljárás. Ennek során igazolni kell, hogy a szentté avatandó személy erkölcsös életet élt, illetve hogy bizonyíthatóan csodák kötődtek hozzá. A végső döntést a pápa hozza meg.

Amennyiben valakit szentté avatnak, kijelölik a napot, amikor megtartják az ünnepét. Nagy tisztelettel veszik körül a szentek földi maradványait és személyes tárgyait, vagyis az ereklyéit is. A leghíresebb magyar ereklye a Szent Jobb, amely feltételezhetően Szent István király jobb kézfeje.

27.1–2. kép • A Szent Jobb-körmenet augusztus 20-án (balra), illetve a Szent László koponyáját őrző, Győrben látható ereklyetartó

Miklós szerencsésen megmenekül üldözőitől, majd megérkezik Pestre. Első itteni élménye máris egy újabb küzdelem lehetőségét vetíti előre. Megmutatja, hogy nemcsak bátor és erős, de áldozatkész is, aki mindig megpróbál segíteni a bajbajutottakon.

- *Előfordult-e már, hogy mások segítségére szorultatok, vagy éppen ti segítettetek másokon? Meséljétek el!*

HETEDIK ÉNEK

*„Oly igen megszáná az asszony siralmát,
Mondá, hogy megállja nékie boszuját.”*

Ilosvai

¹ *felfogja* • itt:
felkarolja, segíti

² *Isten haragja* •
villám

³ *hajdú* • itt: fegyveres nemesi szolga

1. Kinek az ég alatt már senkije sincsen,
Ne féljen; felfogja¹ ügyét a jó Isten.
Toldi Miklósét is lám miként felfogta:
A holdat egy vastag felhőbe burkolta;
Lett olyan sötétség, hogy semmi sem látszott,
Zengett az ég szörnyen, csattogott, villámlott:
Az Isten haragja² megütött egy hajdút³,
Vége lett azonnal, még csak el sem jaidúlt.
2. Nem vette tréfára Toldi György a dolgot,
Hogy az istennyila feje körül forgott,
Elszéledt kutyáit visszakürtöltette,
Kósza népe is mind összegyűlt megette:
De bizony közel volt akkor már a reggel,
Hogy hazavergődött az ázott sereggel,
S az volt a legnagyobb bosszusága neki,
Hogy, amit elgondolt, mégsem vihette ki.

104.1. kép • Kisfaludy
Károly: *Éjjeli szélvész*.
Keressetek a műből
olyan sort, amely akár
a kép címe is lehetne!
Választásokatokat
indokoljátok is!

3. Miklós messze tette magát azon éjjel,
Szembeszállt esővel, villámmal és széllel,
És midőn a hajnal a homályt elverte,
Magát egy sivatag pusztaságban lelte.
Ki volt útitársa a kietlen⁴ pusztán?
A nap ment utána a kék égen úszván:
Elérte, elhagyta; otthagya magában,
A barátságatlan nedves éjszakában.
4. Háromszor hagyá el. Negyedik nap, délben,
Nagy hegyek lebegtek délibáb vizében:
Bámult Miklós, mert ő olyat sosem látott,
A hegyet bámulta, nem a délibábot.
Sietett, sietett, ámbár vala fáradt;
Estenden⁵ meglátta a budai várat;
S még nem ment le a nap, midőn odaére
Híres nevezetes Rákos mezejére.
5. Rákosnak mezője tőszomszédos Pesttel,
Pest alatt ért össze utasunk az esttel.
Találkoztak pedig egy temető mellett,
Temetőben új sír dombja sötétellett.
De miféle sírnak sötétlik ott dombja,
Arra Miklósnak most van is, nincs is gondja:
Hosszu gyászruhában – mindenható Isten! –
Édesanyja bókol⁶ egy pár új kereszten.
6. Pedig nem anyja volt, csak szakasztott mása;
Követ meglágyítna keserves sirása;
Hát Miklós ugyan hogy ne szánná meg nagyon,
Holott neki kőnél lágyabb szíve vagyton?
Meg is esett szíve, oda is ment hozzá,
Hogy kiért? miért sír? tőle tudakozá,
És a gyászos özvegy (mert özvegy volt nyilván),
Így felelt szavára keservesen sírván:
7. „Jaj, fiam! ne kérdezd az én esetemet:
Ma temettem el két vitéz gyermekemet:
Duna szigetében⁷ gyilkoló meg egy cseh,
Isten a pokoltól soha meg ne mentse.”
Többet nem szólhatott, ezt is csak tördelve;
Nagy zokogás miatt elállott a nyelve;
Letérdelt a sírnak fekete dombjára,
S nyögött, leborulván a két keresztfára.

Tudod-e?

A Margit-sziget Szent Margitról, IV. Béla király lányáról kapta a nevét. A király a tatárjárás idején, hogy az országot megoltalmazza, újszülött lányát Istennek ajánlotta, azaz apácának adta. A Nyulak szigetén építtetett számára kolostort. Ezt a helyet nevezik ma Margit-szigetnek.

⁴ *kietlen* • elhagyatott

⁵ *estenden* • estefelé

⁶ *bókol* • ráborul, ráhajol valamire

⁷ *Duna szigete* • valószínűleg a mai Margit-sziget

105.1. kép • Régi sírkereszt. Idézd fel, milyen események játszódtak temetőben a *János vitézben!*

106.1. kép • Aratás sarlóval. Milyen mezőgazdasági munkával indult a történet? Elevenítsd fel!

106.2. kép • A temetői jelenet a mű diafilmváltozatából. Miről árulkodnak a képen látható fejfák?

⁸ juházott • csillapodott, lecsitult, megenyhült

⁹ nincs, ki vért kívánjon véért • nincs, aki bosszút álljon

¹⁰ tarló • levágott gabonaföld

¹¹ sarló • gabona vagy fű levágására használt rövid nyelű, félköríves vasszerszám

¹² öklelődzik • lóháton lándzsával mérkőzik

¹³ magát hányja veti • nagyképpően, nyeglén viselkedik

8. Sokáig tartott így. Miklós pedig várta,
Hadd szűnjék az asszony keserves sírása;
Szűnt is egyszer aztán, legalább úgy látszott:
Nem rí oly erősen, egy kicsit juházott⁸.
Akkor monda néki: „Hallom, amint hallom,
Az asszony baját, de nem értem, megvallom;
Két fiát megölték, ki ölé meg és mért?
Ha megölték: nincs, ki vért kívánjon véért⁹?”
9. Fölegyenesedék e szavakat hallván,
S erőt vett az asszony kegyetlen fájdalmán;
Sovány is, halvány is volt az ábrázatja,
Csak a két nagy szeme sötétellett rajta.
„Vért a véért, mondod? O jaj, senki sincsen,
Az én keservembe ki belé tekintsen;
Pusztá a szivem, mint kopár őszi tarló¹⁰,
Amelyről leszedte a kalászt a sarló¹¹.”
10. Toldi pedig monda: „Ne sírjon kegyelmed,
Csak nem támad már fel a két vitéz gyermek;
De ne legyen nekem az Isten Istenem,
Ha bosszút nem állok érettök a csehen.
Hanem kérem szépen (s látja, nem hiában),
Mondja el a dolgot isten-igazában;
Özvegy édesanyám van nekem is otthon,
Tudom én sajnálni a jó özvegyasszonyt.”
11. Ekkor a bús asszony nekibátorodva,
Hogy’ esett, mint esett, mind elpanaszolta:
Duna szigetében öklelődzik¹² egy cseh,
S szörnyüképpen szolgál neki a szerencse;
Kérkedik nagy fennem, magát hányja veti¹³,
A magyar nemzetet csúfra emlegeti:
Sok bajnok kiment már életre, halálra,
Özvegyet, árvát és jajszót hagyni hátra.

12. Tegnap állt ki az ő két levente¹⁴ fia;
Nem volt félországban olyan pár dalia,
Nem volt a világon olyan jó két gyermek:
És most egymás mellett egy sírban hevernek!

Elrémült a világ; nem is akadt már ma,
Aki a kegyetlen csehvel szembe szállna;
Pedig megint ott lesz a szigetben reggel,
Istent káromoló gőgös beszédekkel.

13. Így megértve Miklós a bajnak mivoltát,
Tovább az asszonnyal nem közlöttem dolgát,
Hanem köszönt s indult Pestnek városába,
Menet nagy dolgokat forgatván magába’.

Utcáról utcára ment nagy sebbel-lobbal,
Mintha ott a járást ő tudná legjobban,
Pedig csak ödöngött¹⁵ előre meg hátra:
Kebelén kenyerre, hátán volt a háza¹⁶.

¹⁴ *levente* • itt: fiatal lovag, harcos

¹⁵ *ödöng* • céltalanul járkal

¹⁶ *kebelén kenyerre, hátán [...] a háza* • hajlék nélküli, földönfutó (szólás)

1. Foglald össze röviden, mi történt Miklóssal!
2. Hogyan segít Isten itt a 7. ének elején a menekülő Miklósnak? Az Isten gondviselése, segítségével korábban is megjelenik a műben. Ki beszél róla a 4. énekben?
3. Kire emlékezteti, miért szánja meg Miklós a síró asszonyt?
4. Hogyan értelmezhető az özvegyasszony válasza a 9. szakasz két utolsó sorában?
5. A cseh vitézzel való megmérkőzés tervében hogyan kapcsolódik össze Miklós saját célja, az özvegyasszony fájdalma és a nemzet becsülete?
6. Milyen lelkiállapotba kerül Miklós az özvegygel való beszélgetés után?
7. Mi jelzi a főhős tervei és lehetőségei közti különbséget az utolsó szakaszban?
8. Milyen szerepet tölt be az énekben a természet ábrázolása?
9. Hogyan jelzi az idő múlását Arany? Keresd ki az erre vonatkozó kifejezéseket!

Rákos mezeje

Miklós a „híres nevezetes” Rákos mezején áthaladva ér Pestre. Rákos-mezőként nem a Rákos-patak partjára kell gondolnunk. A középkorban ugyanis a Rákos-pataktól egészen a pesti városfalig húzódó lakatlan, erdős-mocsaras területet hívták így.

Ezen a hatalmas, sík mezőn gyülekeztek a magyar seregek egy-egy hadjárat előtt. Kun László király korától kezdve pedig gyakran volt az országgyűlések helyszíne. Nem véletlenül mondja hát a költemény „híres nevezetesnek” Rákos-mezőt, hiszen a 13. században az ország közepének is hívták a területet. Később innen szállították a fűtéshez és az építkezésekhez szükséges fát Pestre.

A 20. század folyamán fokozatosan beépült, míg végül az egyre terjeszkedő főváros teljesen „bekebelezte”. A terület ma Budapest XIV. kerületéhez tartozik.

107.1. kép • Rákos mezeje egy régi térképen. Szerinted miért volt szükség ilyen nagy területre az országgyűlésekhez?

A regény elején megjelenik a főhős, Gergő és játszótársa, Vicuska. Az ekkor még alig hétesztendős kislány bebizonyítja bátorságát. A gyermekek kalandjait olvasva bepillanthatunk a 16. századi Magyarország viszonyaiba is.

- Milyen regényeket, filmeket ismertek, melyeknek egy bátor kislány a főhőse?

1. Mikor és hol játszódnak az első rész eseményei?
2. Milyen szereplőkkel ismerkedünk meg? Csoportosítsd őket aszerint, hogy számodra ki szimpatikus, és ki nem! Írj a nevek mellé jellemző tulajdonságokat is!
3. Mit tudunk meg a korabeli Magyarország mindennapjairól az első rész eseményei alapján?
4. Válaszd szét Gergő viselkedésében, tetteiben a gyerekes és a felnőttes vonásokat!
5. Mit jelent Jumurdzsák számára az amulett, amit Gábor pap elvesz tőle?

Tudod-e?

A regényben a faluba érkező zarándok szakálla borzszírral van bekenve. A borzszírt egyes országokban a mai napig használják a népi gyógyászatban a légzési panaszok enyhítésére és a belső szervek gyógyítására.

A regény elején Jumurdzsák foglyul ejti a két gyermeket, de Gergő bátorságának, talpraesetségének köszönhetően sikerül megszökniük. Az alábbiakban két olyan középkori beszámolóból olvashattok részleteket, melyeket a törökök rabságába került foglyok sorsáról írtak. A szövegek alapján beszéljétek meg, hogyan bántak a törökök a foglyaikkal!

HOGYAN ŐRZIK ÉS ADJÁK-VESZIK A RABOKAT?

Hogy a rabok őrzése könnyebb és kényelmesebb legyen, minden városban kijelöltek néhány kereskedőt az emberek vételére és eladására. Ezeknek, amiként a többi kereskedőnek, királytól kapott kiváltságuk, hogy ha bárhol és bárki rabot ejt, megvehessék, eladhassák, elzálogosíthassák, kiválthassák az erre vonatkozó királyi rendelkezések szerint. Nemcsak a városokban működnek ezek a kereskedők, hanem láncokkal felszerelve együtt vonulnak a sereg táborával, és a rabokat a már foglyul ejtők kezéből megveszik. Mert aki foglyot ejt, rögtön el is adja, hisz nem tud rá vigyázni. A vételár nagyobb vagy kisebb, aszerint, hogy bővében vagy szűkében vannak-e a foglyoknak. Mert némelykor olyan rengeteg foglyot ejtenek, hogy – mint tőlük hallottam – süvegeért adják az embert.

A kereskedők, mihelyt megvették a foglyokat, tízesével-tizenkettesével láncra fűzik őket. Nincs az az orvos vagy felcser, aki felérne egy kereskedővel az emberek testalkatának és állapotának megítélésében. Csak ránéznek valakinek az arcára, és tüstént megmondják, hogy mit ér, mennyit tud, milyen sors vár rá.

(Magyarországi György barát értekezése a törökök szokásairól, viszonyairól és gonoszságáról – Fügedi Erik fordítása)

186.1. kép • Rabokat kíséző törökök egy korabeli rajzon. Keresz olyan népdalokat, amelyek a rabságról szólnak!

187.1. kép • Móré vára, Palota (a mai Várpalota) egy korabeli metszeten. Sorold fel, milyen magyarországi várakat ismersz!

187.2. kép • Dobó István szobra Egerben. Milyen jövődölés hangzik el a regény első részében Dobó sorsát illetően?

MIRE HASZNÁLJA A TÖRÖK CSÁSZÁR A RABSZOLGÁKAT?

A császár az öregeket és a mindkét nembeli fiatalokat [...] legelőbb széjjel választja, méghozzá úgy, hogy az előrehaladottabb korúakat mezőgazdasági munkásnak adja el. Ilyet azonban ritkán ejtenek rabul, mert nemigen kegyelmeznek annak, akit évei súlya miatt már csak nagy ügyel-bajjal lehet eladni. A lányokat és fiúkat egy olyan helyre gyűjtik, amit nyelvükön sarainak hívnak, hogy ott mesterséget tanuljanak, [...] előbb azonban megfosztják őket keresztény hitüktől, a fiúkat körülméteik. Szertartásaikba beavatást nyernek, de előbb alaposan megvizsgálják testüket, és jellemükre következtetnek belőle. Vagy a török nép törvényeinek tanulására adják őket, vagy ha a testi erejük nagyobb, mint a szellemi, katonai kiképzésre kerülnek.

(Gyurgyevics Bertalan: Kis könyvecske a török rabok és a török uralma alatt élő adófizető keresztények gyötrelmeiről – Fügedi Erik fordítása)

Tudod-e?

Magyarországon Palota ostrománál alkalmazták először az aknaásás módszerét. Erről a regényben is olvashattok.

Dózsa György

Móré László a törökök fogságában megemlíti az 1514-es parasztfelkelés vezetőjének, Dózsa Györgynek a nevét. A király Dózsát korábban egy hősiestéért gazdagon megjutalmazta. Az alábbi idézetben erről olvashatsz. Mely irodalmi művekben találkoztál már hasonló eseménnyel?

„Történt, hogy a semendriai törökök Nándorfejérvár környékére pusztítani jöttek. Az órsereg elejébe ment, s a két had ütközetre készen állt már egymással szemközt, midőn a törökök közül Ali, a semendriai lovasság parancsnoka, délceg paripán előrevágtat, s szidalmak között a magyar seregből bárkit párviadala szólít. Az epirusi [epirusz] török vítézsége híres vala, de nem olyannyira, hogy a magyar sereg között senki nem találkoznék, ki e kihívást elfogadná; s Dózsa dicsvágy, s mint egy történetíró mondja, a török szép paripája által tette buzdítva, a szitkozódó pogánynak elébe állt. Rövid küzdelem után Dózsa egy óriási csapással levágta a pogánynak jobb karját, s miután ez földre esett, ellenét kivégezte, és szép lovával együtt, seregeinek nagy tapsa között, visszalovagolt. A törökök elrémülve futásnak eredtek, s Nándorfejérvár környéke a törököktől ez egyszer megszabadult.” (Eötvös József Magyarország 1514-ben című munkájából)

187.3. kép • Dózsa György kivégzése. Idézd fel, hogy mit tanultál a Dózsa-féle parasztháborúról és Szapolyai szerepéről! Hogyan jelenik meg ez Cecey és Bálint pap vitájában?

Tudod-e?

A falvak lakóinak sokszor csak csellel sikerült megmenekülniük az üldözőktől. Egy monda szerint Csallóköz szigete onnan kapta nevét, hogy a törökök csallóknak nevezték az itteni magyarokat. Úgy menekültek meg ugyanis, hogy lovaik patkóját fordítva verték fel, és így a mocsárba csalták a törököket.

188.1. kép • A törökök által felégetett falu egy korabeli metszeten. Szerinted leggyakrabban miért falvak pusztultak el? A képen ábrázolt töröküldést vedd össze Gábor pap falujának sorsával!

Pártharcok, politikai és hitviták

A 16. században, amikor a regény játszódik, nehéz helyzetbe került Magyarország. Az 1526-os mohácsi csatában a magyar hadak súlyos vereséget szenvedtek a törököktől, ráadásul a király, II. Lajos is elesett. Mivel nem volt gyermeke, új uralkodót kellett választani. Ez viszont megosztotta az országot.

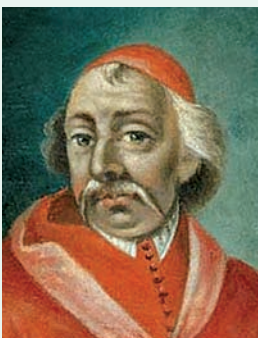
A magyar nemesek egyszerre két királyt is választottak: Habsburg Ferdinándot, illetve az ország legnagyobb főurát, Szapolyai (Zápolya) Jánost. A kettejük közötti harcot kihasználta a török, és Szapolyai támogatójaként szabadon rabolt, fosztogatott az országban.

Magyarország három részre szakadt. A nyugati területeket a Habsburgok birtokolták, Szapolyai János az ország keleti felét és Erdélyt uralta, az ország déli és középső részén pedig a törökök vetették meg a lábukat.

A magyar főurak is bizonytalanok voltak, hogy a kialakult helyzetben ki mellé is álljanak. Voltak olyan nemesek, akik fiaikat más-más uralkodó hűségére nevelték. Így próbálták biztosítani a jövőjüket. Ez a megosztottság is a török hódítóknak kedvezett, hiszen a belső problémák megnehezítették az ellenük folyó harcot.

Tovább bonyolította a helyzetet, hogy a Nyugat-Európában kibontakozó reformáció hatására Magyarországon is terjedni kezdtek az új vallási irányzatok. Ezek hívei, az újhítek szemben álltak a katolikusokkal, akiket a regényben pápistának, vagyis a pápa követőinek is neveznek.

188.2–5. kép • A korszak néhány jelentős államférfija (balról jobbra): I. Ferdinánd király; Szapolyai János; I. (Nagy) Szulejmán szultán és György barát, azaz Martinuzzi (Fráter) György

Gergő és Gábor pap vakmerő tette szánja el magát, meg akarják ölni a török szultánt. A pap önfeledlóságával, Gergő pedig furfangos ötleteivel, találékonyosságával tűnik ki ebben a részben. Közben Gergő hazája szabadságáért harcol, nem feledkezik meg szerelméről sem.

- *Veletek történt-e már olyan eset, amikor áldozatot hoztatok valamiért? Beszéljétek meg!*

1. *Miért áldozza fel magát Bálint pap, s miért nem engedi meg ezt Gergelynek?*
2. *Milyenek mutatja be a török sereget Gárdonyi a rejtőzködő Gergely és Tulipán párbeszédében?*
3. *Hogyan kerül Buda török kézre?*
4. *Hogyan reagálnak a magyarok a vár tornyain lengedező török zászlókra?*
5. *Mi mutatja, hogy Gergely és Vica kapcsolata már más, mint gyermekkorukban?*
6. *A második rész végén található 24. fejezet jóval rövidebb, mint a többi. Miért van jelentősége a két rövid mondatnak? Hogyan egészítenétek ki ezt a részt?*
7. *Mit jelent Gergely számára Török Bálint rabsága?*

A regény időszakát nem csak a magyar szerzők tollából ismerhetjük meg. A következőkben egy korabeli török történetíró beszámolóját olvashatjátok Buda elfoglalásáról. A szövegrészletben rosszul szerepel a kis királyfinak, Szapolyai János fiának a neve. Hogy hívták valójában?

[...] *Ő felsége is szerencsésen megérkezett Budunhoz¹, melynek mezején felállították a győzelmes sátorokat. Az alávaló hitetlenek közül élve elfogott gyaurokat² csoportonként elővezették, és a kivégzési helyen leölték, s így a kard martalékává tették [...]. A felséges isten kegyelméből és a teremtmények büszkeségének csodás hatalmából rendkívül fényes győzelem volt ez. A hitetlenekből egy nagy sereg fűlt a megsemmisülés tengerébe, vagy égett meg a kínzó tűzben, s egyszersmind Budun vára megmentetett a pokolra való jogtalan bitorlásától.*

A helytartóknak az volt a véleményük, hogy [...] birtokba kell venni Budun várát. Minthogy Magyarországnak előbbi királya, János meghalt és a pokolba költözött, Isztfán³ nevű kis fia és felesége – ki Leh⁴ királyának [...] leánya volt – maradtak a várban, s most megmenekültek az ellenség kezéből. Ezek irányában olyan kegyességet tanúsított a padisah⁵, hogy egy császári szerződés jött létre, a mely szerint a kis fiúnak Erdélyországban szandzsák⁶ adományoztatik, s később, mikor férfivá nő, atyja helyére Magyarország királyává fog tételni. A padisah nagylelkűségén örvendezve ment el szandzsákjába.

- 1 *Budun* • Buda
- 2 *gyaur* • hitetlen, nem mohamedán vallású
- 3 *Isztfán* • István
- 4 *Leh* • Lengyelország
- 5 *padisah* • szultán
- 6 *szandzsák* • tartomány

189.1. kép • A magyar urak és Izabella királyné a szultán előtt. Vesd össze az ábrázolt jelenetet a regény szövegével! Milyen különbséget találsz? Meséljétek el a történetet a magyar királyné szemszögéből!

190.1. kép • Korabeli metszet Buda 1541-es ostromáról. Elevenítsd fel a regényben olvasottakat: ki és milyen céllal ostromolta a várat?

⁷ dzsámi • a muzulmán vallás temploma

⁸ müezzín • imára hívó énekes

⁹ müszülmán • muzulmán

Budun vára pedig, mely a királyok régi székhelye volt, miután a győzelmes padisah parancsából a világhódító, győzelmes zászlók feltűzettek tornyaira, az iszlám házává lőn.

Egy benne levő nagy templomot megtisztítottak az utálatos bálványoktól, falaít pedig a mázolásoktól, képektől és festményektől, s dzsámivá⁷ alakították át. [...] A szent pénteki napon a vallásvédő padisah ő felsége az államnak összes oszlopaival, a vezírekkel, előkelőkkel, az udvari szolgákkal és az egész sereggel a dzsámiba ment. A müezzinek⁸ az imára hívó éneket énekeltek [...].

Az említett napon az egész müszülmán⁹ hadsereg sírt örömeiben azért, hogy, míg a tegnapi napon ama templom a hűtelenség festményeivel volt tele, ma már a paradicsomhoz hasonló dzsámivá alakult át, és a Korán olvasatott benne.

(Dzselálzáde Musztafa – Thury József fordítása)

Mecsetek és dzsámik

A törökök az általuk elfoglalt területeken létrehozták saját imahelyeiket, a mecseteket és a dzsámikat. Legtöbbször egy keresztény templomot alakítottak át erre a célra. A templomból a keresztény szimbólumokat, az oltárt és a padokat eltávolították, a freskókat lemeszelték, és leterítették saját imaszőnyegeiket.

A megfelelő templom kiválasztásánál két szempont játszott szerepet. Lehetőség szerint az adott település legnagyobb templomát választották. Emellett fontos volt, hogy az imahely jól védhető helyen legyen, tehát főleg várban lévő épületek jöhettek szóba. Így lett dzsámi többek között a budai Nagyboldogasszony-templom, az esztergomi székesegyház vagy a pécsi bazilika.

A törökök vallása tiltotta az emberábrázolást. Magyarországon is pusztították az ilyen alkotásokat. Például a jáki templom kapujának apostolszobrai is megromgáltak, ahol elérték, leverték a szobrok fejét. Csak három szobor maradt meg eredeti állapotában. Később helyreállították a műemléket.

190.2. kép • Gázi Kászim pasa dzsámija Pécsen. Ez a épület a regény cselekményének idején, 1543 és 1546 között épült. Ma katolikus templomként működik. Nézz utána, milyen török kori épületek találhatóak még hazánkban!

Tinódi Lantos Sebestyén

A török elleni küzdelem emlékét több irodalmi alkotás is megőrizte, például a 16. századi szerző, Tinódi Lantos Sebestyén művei is. Tinódi a várháborúk korának krónikásaként saját élményeit, tapasztalatait, a hadi eseményeket versekbe szedve írta meg, s műveit lantkísérettel elő is adta. A kortársak gyakran az ő énekeiből értesültek egy-egy csatáról vagy nevezetes eseményről. Alakja az *Egri csillagok* című regényben is többször megjelenik.

Tinódi műveiben hitelességre törekedett, ezért felkereste az egyes csaták, ostromok színhelyeit, és igyekezett a lehető legrészletesebben megírni azok történetét. Eger ostromáról is azért írhatott olyan hitelesen, mert már 1553-ban, az egri diadalt követő évben ellátogatót a városba, s a harc részleteiről a szemtanúktól értesült. Ekkor írta az *Eger vár viadaljáról való ének* és az *Egri históriának summája* című krónikás énekeit.

191.1. kép • Tinódi címere. A regényben melyik csatát éneklí meg a költő?

191.2. kép • A török hadsereg felvonulása. A kép közepén a szultán látható

Mucius

A török veszély Gábor papot és a fiatal Gergelyt merész tetterre készíti. A szultán ellen merényletet terveznek, fel akarják őt robbantani.

Gyakran előfordult a történelemben, hogy az ellenséggel szemben merényletet kíséreltek meg. Egy régi monda is őrzi ennek emlékét. Róma városát Porsenna [porszena], etruszk király tartotta ostromzár alatt hadseregével. Egy római ifjú, Mucius [múciusz] elhatározta, hogy megöli a királyt.

Belopózkodott az ellenség táborába. Sikerült is a király közelébe jutnia, tévedésből azonban az írnokot szúrta le. A katonák elfogták a merénylőt, és a király elé hurcolták. Mucius nem riadt meg, hanem bátran vállalta tettét, és megfenyegette a királyt: hosszú még a sora azoknak a rómaiaknak, akik ugyanerre a tetterre készülnek, így soha és sehol nem érezheti magát biztonságban. Mikor Porsenna kínvallatással fenyegette meg, a halálra is felkészült ifjú az áldozati oltár lángjába tartotta jobb kezét. Jajkiáltás nélkül, rezzenéstelenül tűrte, hogy kezét összeégesse a tűz. Porsenna elszörnyedt ekkora bátorság láttán. Szabadon bocsátotta az ifjút, és békét kötött a rómaiakkal.

191.3. kép • Mucius Scaevola Porsenna előtt. Mit fejez ki a képen az etruszk király, illetve Mucius arckifejezése?

Janus Pannonius: Pannónia dicsérete

Egy ország művészeinek, tudósainak, sportolóinak kiemelkedő eredményei sokszor a világ más tájain is elismerést vívnak ki. A következő költemény szerzője tisztában volt ezzel. Éppen ezért jogos büszkeséggel írt saját verseinek jelentőségéről, hiszen azok dicsőséget hoztak hazájának is.

- *Beszélgjétek meg, hazánk milyen értékeire lehetünk büszkéek! Miért fontos, hogy megőrizzük ezeket?*

Janus Pannonius

PANNÓNIA DICSÉRETE

Eddig Itália földjén termettek csak a könyvek,
S most Pannónia¹ is ontja a szép dalokat.
Sokra becsülnek már, a hazám is büszke lehet rám,
Szellemem egyre dicsőbb, s általa híres e föld!

(Berczeli A. Károly fordítása)

¹ Pannónia • a középkorban így nevezték Magyarországot az egykori római tartomány neve után

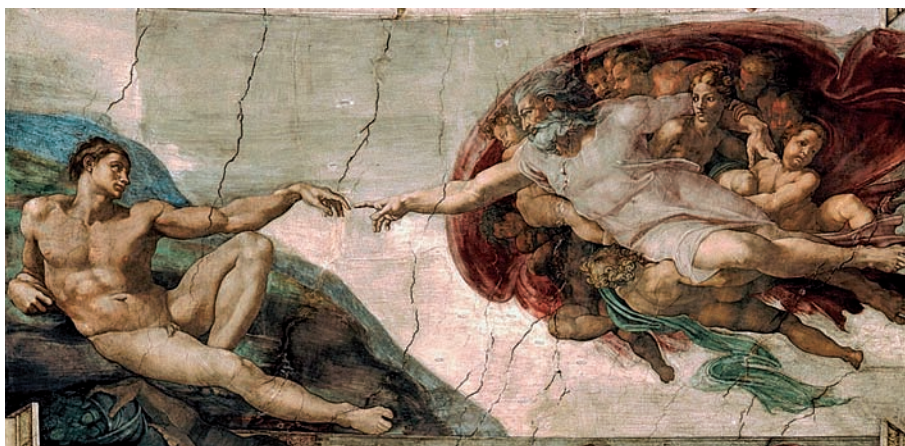
1. Fogalmazd meg egy mondatban, mi a vers témája!
2. Hol volt a művészet hazája korábban? Hogyan fejezi ki ezt a vers?
3. Melyik ige fejezi ki, hogy Pannóniában egyre több költemény születik?
4. Kinek, minek köszönhető a szellemi felemelkedés?
5. Milyen idősíkok érzékeltetik a változást?
6. Hogyan utal a vers a jövőre, az elkövetkezendő időkre?

Tudod-e?

A költő eredeti neve valószínűleg Csezmiczei János volt. Itáliai tanulmányai során latinus írói nevet választott magának. Így lett Janus Pannonius, azaz Magyarországi János. A költő így írt erről: „János volt a nevem [...], Janus lettem, amint a Múza [...] megkoszorúzta fejem!”

A költői öntudat

Janus Pannonius Mátyás király idejében, a 15. században élt, és mint korának más költői, ő is latinul írta műveit. Fiatalon Itáliába került tanulni, ahol rendkívüli műveltségre tett szert, és kibontakozott tehetsége. **A legjelentősebb humanista költők közé tartozott.**

210.1. kép • Michelangelo: *Ádám teremtése*. A reneszánsz korszakában a vallási témájú művekben is az ember áll a középpontban

A humanizmus az emberközpontúságot, a természet és az élet szeretetét hirdeti, tiszteli és újjáéleszti az ókori görög és római műveltséget. A kort, amelyben ez az eszme volt uralkodó: reneszánsz kornak nevezzük. (A reneszánsz szó újjászületést jelent.)

A költői öntudat megnyilvánulása ez a vers: a lírai én meghatározza, hogy munkáinak hol a helye, és mi a jelentősége. Janus Pannonius méltán lehetett büszke magára, hiszen már 15 éves korában elismert költő volt. Latin nyelvű **verseit Európa-szerte olvasták.**

A költő magabiztosságának azonban más oka is volt. A reneszánsz korának egyik sajátossága az, hogy elismerte a tehetséget, az egyéniséget. Ez újdonság a korábbi középkori szemlélethez képest, amikor a szerzők gyakran névtelenül írtak, hogy elkerüljék a dicsekvés, a gőg bűnét. Ezt a felfogást a mű tudatos szerkesztése, **kompozíciója** is erősíti, amely **a gondolatok logikai rendjében nyilvánul meg.** A könyvektől, a kultúra hordozóitól jut el saját költői szerepének megfogalmazásáig, melyben Pannónia hírnevét saját költői sorsához kapcsolja.

211.1. kép • A Nobel-díj érméje. Régen a legjobb költőket babékoszorúval jutalmazták. Ma a legrangosabb elismerésük az irodalmi Nobel-díj. Nézz utána, melyik magyar író kapott Nobel-díjat!

- 1.** A versnek eredetileg nem volt címe. Azok adtak neki címet, akik utólag összegyűjtötték a költő verseit. Te milyen címet adnál neki?
- 2.** Melyik a helyesebb: a szerénység vagy a büszkeség? Miért? Elítélhető-e a büszkeség, ha komoly teljesítmény áll mögötte? Vitassátok meg!
- 3.** Keress a büszkeség szóval rokon értelmű, rosszálló hangulatú szavakat, kifejezéseket!
- 4.** Ma mennyire jelentősek a versben megjelölt értékek? Beszéljétek meg!
- 5.** Janus Pannonius műve időmértékes verselésű. Idézd fel, mit tanultál erről a fajta verselésről!
- 6.** „Ment-e / A könyvek által a világ elébb?” – tette fel a kérdést egyik versében Vörösmarty Mihály. Vitassátok meg, szerintetek fontosak-e az irodalmi alkotások! Mi a szerepük az ember életében?

Híres régi magyar könyvtárak

A könyvek Janus Pannonius idejében igen ritka kincsnek számítottak. Egy-egy kézzel másolt, gazdagon díszített kódex gyakran annyit ért, mint egy egész falu. Igen kevés ember engedhette meg magának, hogy könyveket gyűjtsön. Janus Pannoniusnak szerencséje volt. Nagybátyja, Vitéz János Váradi püspök könyvtárában sok fontos olvasmányra lelt. Amikor Váradot el kellett hagynia, külön búcsúzott a szeretett könyvektől:

„Könyvtár, ég veled, itt a búcsuóra,
Híres könyvei drága régieknek [...]”

A középkori Európában híres volt Mátyás király könyvtára, amelynél akkoriban csak a pápáé volt nagyobb. Köteteit corvináknak nevezték. Nevüket Mátyás címerállatáról, a hollóról kapták. A corvinák nagy része kézzel íródott, de már voltak köztük nyomtatott könyvek is. A török időkben a könyvek jórészt megsemmisültek vagy elvesztek. A könyvtár több mint kétezer kötetéből ma már csak 53 található Magyarországon.

Ezek jelentős részét az Országos Széchényi Könyvtárban őrzik. Állapotuk megóvása igen komoly feladat: még a levegő páratartalmát is szabályozni kell a tárolókban.

211.2. kép • Mátyás király ábrázolása egy corvinában. Ma már léteznek elektronikus könyvtárak is. Szerinted ezeknek milyen előnyeik, illetve hátrányaik vannak?

Radnóti Miklós: Virágének

A szeretett személy és a természet szépségeinek társítása a költészet ősi témája. A költők szerelmük iránti csodálatukat gyakran úgy fejezik ki, hogy valamilyen virághoz hasonlítják. Radnóti Miklós következő versében ember és táj szinte egybeolvad. Bensőséges egységük kifejezi a szerelmesek összetartozását is.

- *A szerelem a költészet egyik leggyakoribb témája. Szerintetek miért? Beszéljétek meg!*

Radnóti Miklós VIRÁGÉNEK

Fölötted egy almafa ága,
szirmok hullnak a szádra,
s külön egy-egy késve pereg le,
ráhull a hajadra, szemedre.

Nézem egész nap a szádat,
szemedre hajolnak az ágak,
fényén futkos a fény,
csókra tűnő tünemény.

Tűnik, lehunyod szemedet,
árny játszik a pilla felett,
játszik a gyenge szírommal,
s hull már a sötét valahonnan.

Hull a sötét, de ne félj,
megszólal a néma, ezüst éj;
kivirágzik az égi fa ága,
hold bámul a béna világra.

228.1. kép • Az almafa virága. Hazánkban mikor virágzik a legtöbb almafa?

228.2. kép • Krizsánné Csikós Antónia: *Virágzó almafa*. Milyen hangulatot áraszt a kép? Válaszodat indokold is!

228.3. kép • Radnóti Miklós és felesége, Gyarmati Fanni. Hogyan segítik a fényképek az emlékezést? Beszéljétek meg!

1. Milyen környezetben láttatja a vers a szereplőket?
2. Keress olyan szavakat, ismétlődő kifejezéseket, amelyek kapcsolatot teremtenek a szakaszok között!
3. Hogyan változik a hull ige jelentése? Magyarázd meg!
4. Keress példákat a versből a fény és az árnyék, a sötétség játékára és változásaira!
5. Értelmezd az „ezüst éj” és a „kivirágzik az égi fa ága” költői képeket!

A hitvesi költészet

Radnóti múzsája a felesége, Gyarmati Fanni volt. **Hozzá írta szerelmes verseit**, melyek a hitvesi költészet gyönyörű darabjai.

Virágének című versében **a szerelem látványába belefeledkező férfi jelenik meg**, és a védő, óvó társ biztonságot nyújtó szeretetét érezhetjük. Az egyre komorabbá váló tájban ezt fejezi ki a kedves megszólítása is. A rövid sorokban a jambikus verselés lüktetése (U –) és az asszonánc rímtípusa oldja ezt a komorságot.

A költeményben a természet és a szeretett nő alakja egyszerre jelenik meg. A kétféle szépség így egymást erősíti.

A virágének

A vers címe a szerelmi költészet egy régi műfajára, a virágénekekre utal. **Virágénekeknek a 16–17. századi szerelmi témájú költeményeket nevezzük**. Mára csak kevésnek maradt fenn a szövege.

A virágénekekben – ahogyan nevük is utal rá – a szerelmet és a női szépséget virágokkal fejezték ki, **szerelmesüket virágnevekkel illették a költők**.

1. Kulcsszavak kiemelésével bizonyítsátok, hogy a vers hangulata kezdetben meghitt, kellemes!
2. Hol és hogyan változik ez meg?
3. A vers rímszerkezete is a régi műfajt idézi. Állapítsátok meg a fajtáját!
4. Keress alliterációkat a versben! Mi a szerepük?
5. Alkossatok csoportokat! Adjatok új címet a versnek, majd választásokat indokoljátok meg!

A „béke szigete”

Egy mai irodalomtudós, Pomogáts Béla így ír a versben felidézett időszakról és helyszínről:

„Az Istenhegy, az istenhegyi kert lett ennek a szerelemnek az otthona, a félelmek között született béke szimbóluma. Radnóti Miklós apósa egy régi házat bérelt nyaranta a Diana út 15/b alatt. A házat valaha szőlő vette körül [...], a hagyomány szerint Jókai Mór is megfordult falai között. A szőlő később kipusztult, a kertet visszahódította a természet. Bokrok és fák nőttek benne, éppen alkalmas rejteket kínálva annak, aki szeretne elvonulni a baljós események és hírek elől. A kertben nyugalom várta a költőt, szelíd nyári derű. Verseiben rendre visszatért a béke és a biztonság, amit az istenhegyi kertben talált. Fannival vagy barátaival üldögélt a nyitott verandán beszélgetve, elpihent a kert bokrai között, olvasott, vagy versein dolgozott. Az istenhegyi otthon a méltó emberi élet parányi szigete lett. [...] Az Istenhegyen töltött nyári napok vigaszul szolgáltak, persze csak átmeneti vigaszul, hiszen a háborús hírek elértek ide is, a jövőt fürkésző képzelet egyre komorabb képeket kényszerült festeni. Az idill egyre törekenyebbnek bizonyult, nem volt kétséges, hogy hamarosan elsodorja a meglódult történelem. A mindenünnen támadó veszély máris fenyegetően vette körül a béke szigetét.”

Az idézetben említett háborús fenyegetettség hogyan jelenik meg a versben?

Márai Sándor: Hol vagyok?

A szülőföld az élet kezdetének színhelye. A távolra kerülő, hazájától elszakadó ember szívesen gondol vissza régi emlékeire, ez jelenti a kapcsolatot múltjával, gyermekkorával. Az eltávolodás fájdalmas is lehet, ha nem jószántából választja az ember, hanem külső okok kényszerítik erre. Márai Sándor, a 20. századi költő, író most következő verse a honvágy kifejezésének szép példája.

- *Milyen verseket ismertek, amelyek a szülőföld, az otthon fontosságáról szólnak?*

Márai Sándor

HOL VAGYOK?

Ülök a padon, nézem az eget.
A Central Park¹ nem a Margitsziget.
Milyen szép az élet, – kapok, amit kérek.
Milyen furcsa íze van itt a kenyérnek.
Micsoda házak és micsoda utak!
Vajon, hogy hívják most a Károly körutat²?
Micsoda nép! – az iramot bírják.
Vajon ki ápolja szegény Mama sírját?
Izzik a levegő, a Nap ragyog.
Szent Isten! – hol vagyok?

¹ *Central Park*
[szentrál park] •
New York [nú jok]
parkja; Márai évekig
élt ebben az amerikai
városban

² *Károly körút* •
Budapest egyik
belvárosi körútja,
melyet többször
átneveztek

1. *Hogyan jelenik meg a lírai én a versben?*
2. *Milyen régi budapesti emlékeket emel ki?*
3. *Milyen érzelmek kötődnek az amerikai nagyváros képeihez?*
4. *Mit fejez ki az utolsó sor?*

236.1–2. kép • A New York-i Central Park, illetve a Margit-sziget. Próbáljátok meg kideríteni, hogy melyik melyik! Van-e lényeges különbség közöttük? Mit gondolsz, miért állítja őket szembe a költemény?

Távol a szülőföldtől

A líra műnemébe tartozó versek az érzelmeket, a gondolatokat helyezik előtérbe, ahogyan ez a mű is. A költemény a lírai alany, a versben megszólaló személy helyzetének bemutatásával indul. Az ő szemlélődése indítja el az emlékezést.

A vers párhuzamos szerkesztésű, idősíkokat szembesít. Az emlékképek a múltat villantják fel, a jelen világát a padon ülő szemlélődő ember szemén keresztül látjuk. A jelen, az idegen nagyváros mozgalmas képe a magyar főváros és a család emlékének kitörölhetetlen képeivel váltakozik. A vers szembeállítja őket egymással. A messzire sodort ember mindent összehasonlít régi életével, elégedett lehetne, de mégsem az.

A benne lévő hiányérzet nem anyagi eredetű, hanem érzelmi. A költemény utolsó sora még erőteljesebben kifejezi az idegenség érzését és a honvágyat.

- 1. A honvágy érzéséhez nem szükséges ilyen nagy távolság. Neked volt már honvágyad?
2. „A világnak nincsen semmiféle értelme számodra hazád nélkül.” – írja Márai egyik könyvében. Igazolja-e ezt az állítást a vers is? Beszéljétek meg!
3. Alkossatok csoportokat! Készítsetek rövid ajánlót külföldieknek, hogy miért érdemes Magyarországra látogatni!
4. Nézd meg a térképen, milyen messze van egymástól Budapest és New York!

Az emigránsok

Márai Sándor a második világháború után a kialakuló politikai helyzet elől nyugatra távozott (idegen szóval emigrált). Az önkéntes s mégis kényszerű távozás nagyon megviselte. Hiányzott neki az ország, a kultúra, a nyelv. Nem érezte magát otthon a számára idegen világban. Az embereket manapság gyakran más országok megismerésének, a nyelvtanulásnak vágya, a munka- vagy éppen a kalandkeresés készteti arra, hogy hosszabb időre elhagyják hazájukat. A történelem során azonban gyakran előfordult, hogy valamilyen kényszer — vesztés háború vagy elbukott szabadságharc — hatására sokan távoztak az országból. Eleinte még vissza akartak térni, később azonban sokan beletörődtek a sorsukba, és az új hazában maradtak.

Az emigránsok általában igyekeznek megőrizni magyarságukat, de fiaik, unokáik számára gyakran már csak a származás tudata marad meg. Elfelejtik szüleik anyanyelvét, vagy már nem is tanulnak meg magyarul. Márai Sándor jól érzékelteti ezt a fájdalmas folyamatot az emigrációban írt verseivel. „Nyelvünk is foszlik, szakadoz és a drága szavak / Elporlanak, elszáradnak a szájpadlat alatt” – írja a *Halotti beszéd* című versében.

A legnagyobb mértékű kivándorlás hazánkból a 19–20. század fordulóján zajlott: mintegy 1,5 millió ember hagyta el az országot a jobb élet reményében. Jórészt Amerikában próbáltak szerencsét. Honvágyukat és az otthon maradtok bánatát az ekkor született népdalok, az ún. amerikai dalok is megőrizték:

*Amerika nekem nem szülőhazám;
Nincsen benne se víg napom, se órám;
Búval élem, búval töltöm világom,
Senki se látja szomorúságom.*

*Fiumében ültem fel a hajóra,
Visszanéztem széles Magyarországra.
Áldott legyen Magyarország örökre,
A sok magyar boldog lehessen benne!*

(Átány, Heves megye)

237.1. kép • Amerikába induló kivándorlók egy hajó fedélzetén a fiumei kikötőben. Nézz utána, mi ma a város neve, és melyik országban található!

Tartalomjegyzék

Előszó	5
--------------	---

Mondák, balladák, mítoszok

<i>Csörsz és Délibáb</i>	8
Arany János: <i>Rege a csodaszarvasról</i>	12
<i>Csanád</i>	20
<i>Zotmund</i>	24
Történetek Szent László királyról	26
<i>A csóri boszorkány</i>	30
<i>Kőműves Kelemenné</i>	35
Arany János: <i>Mátyás anyja</i>	40
Vörösmarty Mihály: <i>Szép Ilonka</i>	44
Arany János: <i>A walesi bárdok</i>	49
<i>Héraklész</i>	56
<i>Dávid és Góliát</i>	59
Összefoglalás	62

Arany János: *Toldi*

<i>A Toldi</i> megírása, Arany és Petőfi barátsága	64
<i>Előhang</i>	68
<i>Első ének</i>	71
<i>Második ének</i>	76
<i>Harmadik ének</i>	81
<i>Negyedik ének</i>	85
<i>Ötödik ének</i>	92
<i>Hatodik ének</i>	97
Részösszefoglalás	103
<i>Hetedik ének</i>	104
<i>Nyolcadik ének</i>	110
<i>Kilencedik ének</i>	116
<i>Tizedik ének</i>	122
<i>Tizenegyedik ének</i>	129
<i>Tizenkettedik ének</i>	135
Összefoglalás	141

Elbeszélő költemény, regények

Fazekas Mihály: <i>Lúdas Matyi</i>	144
Defoe: <i>Robinson</i>	158
Gion Nándor: <i>Postarablók</i>	169
Nógrádi Gábor: <i>Petepite</i>	177
Összefoglalás	184

Gárdonyi Géza: *Egri csillagok*

<i>Első rész. Hol terem a magyar vitéz?</i>	186
<i>Második rész. Oda Buda!</i>	189
<i>Harmadik rész. A rab oroszlán</i>	194
<i>Negyedik rész. Eger veszedelme</i>	197
<i>Ötödik rész. Holdfogyatkozás</i>	202
A regényről	205
Összefoglalás	208

Versek

Janus Pannonius: <i>Pannónia dicsérete</i>	210
Balassi Bálint: <i>Hogy Juliára találá, így köszöne neki</i>	212
Csokonai Vitéz Mihály: <i>A Reményhez</i>	215
Csokonai Vitéz Mihály: <i>Zsugori uram</i>	219
Petőfi Sándor: <i>Hozzá</i>	221
Rimbaud: <i>A kenyér-lesők</i>	223
József Attila: <i>Altató</i>	226
Radnóti Miklós: <i>Virágének</i>	228
Áprily Lajos: <i>Március</i>	230
Nemes Nagy Ágnes: <i>Tavaszi felhők</i>	233
Márai Sándor: <i>Hol vagyok?</i>	236
Varró Dániel: <i>Email</i>	238
Összefoglalás	240
Irodalmi ajánló	241
Kislexikon	242
Életrajzok	244
Képjegyzék	248

